

Институт за педагошка истраживања, Београд

DOI 10.5937/kultura1340235A
УДК 316.72(497.11)“1990/2011”
316.42:316.75(497.11)“1990/2011”

оригиналан научни рад

СРПСКА КУЛТУРА У ТРАНЗИЦИЈИ – НОВЕ КОНТРАДИКЦИЈЕ

Сажетак: *Три кључне транзицијске контрадикције културе у Републици Србији (и српске културе) су: 1) конфузан однос између државе и културе, 2) улога тржишта у култури, 3) политичка инструментализација културе и проблем општег интереса у култури и уметности. У првом делу се разматра променљив однос државе и културе од 1990. до 2011. године. Држава и њена културна политика се критикује са антиетатистичких позиција али се истовремено од ње очекује да унапреди развој културе. Слободно тржиште као кључан појам транзиције није наишло на добар пријем у српској култури. Нешто због кризе нешто због традиције, државне подршке у култури и уметности. У другом делу се указује на политичку употребу уметничког стваралаштва које је помогнуто од стране државе. Критичка анализа ових појава суочава се са дилемама демократије у култури при чему се поставља питање општег националног интереса у овој области. У закључку се подвлачи очекивање наставак контрадикција у културној политици Србије а не њихово разрешење.*

Кључне речи: *културна политика, држава, тржишно финансирање, политичка инструментализација уметности*

Транзиција је појам који означава повратак бивших социјалистичких друштава у капиталистичку «породицу» Западне Европе. Прелазак из социјалистичког у капиталистички систем подразумева слободно тржиште, приватизацију, тржиште рада и капитала, деетатизацију (десуверенизацију). У том процесу уочавају се и велики проблеми који се тешко решавају. Либерално-демократска држава још није изградила своје институције а наслеђе социјалне државе је дубоко. У таквим околностима појављује се пљачкашка

приватизација, пораст незапослености, криминал, псеудодемократизација.

Уједначавање привредних и политичких система европских држава, а што се именује као интеграција у Европску Унију, не може да мимоиђе културу. Шта се догађа са културом у транзиционим државама? На првом месту, културе бивших социјалистичких држава се суочавају са продором тржишних односа у овој области. Уместо државног буџета, културне институције и ствараоци се обраћају спонзорима или тржишним констелацијама. С друге стране, националне културе се све више отварају за друге културе и њихове вредности. Какав ће степен и обима прожимања култура да се оствари, ствар је конкретних актера у култури и уметности. Међутим, чињеница је да се свака култура једним делом ослања на националну традицију а другим делом се отвара према другим националним и културним вредностима. То значи да културна репродукција друштва мора да пође од чувања и ширења националног „културног капитала” а када задовољи примарне образовне потребе у језику, вери, знањима, вредностима, традицији, образовању прихвата у свој оквир иностране културне и сазнајне вредности. У том погледу, концепт „јединство у различитости” може бити прихватљив.

Када је реч о односу националне и неке друге (или других) култура, онда треба имати у виду разлоге због којих је ова прва значајнија од других: (1) национална култура је тековина историјског наслеђа а не тренутни производ, (2) национална култура поседује одбрамбене механизме релативно независне од институција (индивидуални избор), (3) разлике међу националним културама само се допуњавају сличностима али је не мењају. Срасла са традицијом, култура се тешко подвргава спољним променама. У Европи су разлике у културама најсложеније. Још је Шпенглер тврдио да су националне културе препреке стварању „европског човека”.

Искусство Србије. Три кључне транзицијске контрадикције културе у Републици Србији (и српске културе) су 1) конфузан однос државе и културе, 2) улога тржишта у култури, 3) политичка инструментализација културе у контексту општих интереса у култури. Ако 1990. годину, узмемо као почетну годину транзиције, можемо да разликујемо њене две фазе: 1) од 1990. до 2000. и од 2000. до 2012. У првој фази, држава СФРЈ се разбија, избијају национално-грађан-

ски ратови у Хрватској и БиХ, а 1999. године, Србију бомбардује НАТО због Косова и Метохије.¹

Неки истраживачи културне политике у Србији концентришу се на период од 1990. године. Њихова је тврдња да је од 1990 до 2000. године, постојало раздобље антитранзиције са доласком Слободана Милошевића на власт. Културна политика је била у знаку национализма при чему се култура, у том раздобљу, схватала као чувар националног идентитета, а да су културне установе биле потчињене државно-општинским властима, при чему се „заборављао” период од 1945. до 1990. године. Дисконтинуитет и одбрана националног идентитета у условима самоизолације – основне су карактеристике Милошевићеве културне политике. У њеном средишту су укидање самоуправног система друштвеног планирања и договарања који је у култури функционисао од 1975. године.²

Оваква оцена о културној политици у Србији од 1990. до 2000. године, није поткрепљена чињеницама. Оставимо по страни неутемељени политички дискурс о Милошевићевом режиму, поготову када је реч о односу неких европских влада према српском питању из тог раздобља. Тешко је разумети, на пример, тврдњу да је Милошевић осудио Србију на (само)изолацију у међународним културним токовима. Ако погледамо чињеницама у очи лако ћемо констатовати да у то време, Србија доноси правне прописе који омогућавају приватно предузетништво у култури.

У Србији је још 1971. године донет *Закон о самосталном обављању уметничких делатности*. По том закону десет уметника могло је да оснује уметничко удружење, радну заједницу са својством правног лица. Овај облик предузетништва користили су филмски радници и естрадни уметници. Законом је омогућено и приватно предузетништво у издавачкој делатности. Аутор дела може да изда своју књигу на коју има ауторска права.

А у време „Милошевићевог тоталитарног режима” од 1997. (1990) до 2000. године донето је 12 закона о појединим културним делатностима³ која је обухватила приватно предузетништво у дискографији, снимању видео касета, реклама, пропаганде, итд.

1 *Разбијање Југославије*, уредио Ђурић Ж. (2012), Београд: Институт за политичке студије

2 Ђукић Дојчиновић, В. (2003) *Транзиционе културне политике*, Београд: Задужбина Андрејевић

3 Исто, стр. 82.

Статус samozапослених уметника био је регулисан *Законом о самосталном обављању уметничке или друге делатности у области културе* („Службени гласник РС” бр. 39/93 и 42/98), на основу којег су уметници имали право на здравствено, пензионо и инвалидско осигурање, плаћено од стране општине у којој су пријављени.

Слобода стваралаштва није била угрожена. Власт је имала своју опозицију у парламенту и одређеним групама културних стваралаца. Крајем 2001. године било је 183 НВО у области културе (податак Геокултурне карте Србије) што говори да су те организације основане и деловале у Милошевићевом режиму.

Овове треба додати и чињеницу да ни у време санкција и изолације Србија није прекидала међународне културне догађаје као што су БИТЕФ, БЕМУС, ФЕСТ, Октобарске сусрете писаца, Сајам књига. А остварена су вредна дела у свим областима културе, уметности и науке.

Однос државе и културе у Републици Србији. Држава (систем поделе законодавне, извршне и судске власти) је током већег дела свог постојања увек била значајан чинилац културног и уметничког живота друштва. Једна од њених основних функција је и културна. Овде нећемо улазити у расправу колико је подстицала а колико ометала и спречавала културни живот током свог историјског развоја. Сигурно је да се недемократска и демократска држава није једнако односила према култури и уметности, а самим тим ни доносиоци одлука о културној политици нису били бирани на исти начин. Чињеница је да се држава „мешала” на разне начине у културни и уметнички живот, зато што су то и развојна питања друштва. Њој су то омогућавали право на доношење закона, стварање институција, значајно финансирање културног и уметничког стваралаштва – буџетски или путем подршке културних пројеката. Како су култура и уметност приватни „производи” јавног добра сваког друштва, држава је у обавези да подржава облике стваралаштва који су „елитни” по свом карактеру али припадају националном фонду културе. Отуда стара пракса да се институције културе и уметници обраћају државним органима за материјалну и правну подршку.

Културна политика и проблем одлучивања. У теоријским истраживањима културе постоји сагласност око кључног елемента културне политике: то је подручје усмеравања културног живота једне заједнице са становишта одређених циљева и уз помоћ одговарајућих средстава. Шири разматрања појма културне политике захтевају прецизирања значења

културе (универзалистичко, социјално утемељење, национални израз). Независно од дефиниције културе, усмеравање културног постојања једне државе није остварив без идеје о континуитету. По суду Карла Манхајма (*Есеји о социологији културе*), „ништа што се појавило у културном процесу не може напросто ишчезнути већ у измењеном облику улази у касније структуре”. Отворено је питање у којој мери идеју о континуитету обликују институције културе и стваралачке личности.

Формулисање циљева културне политике мора да пође од затченог стања у култури, од аналитичког инвентарисања културне ситуације. Број културних институција (библиотека, издавача, позоришта, музеја, архива, кинематографије), структура запослених у култури, просторни распоред културе, остварења културних програма и пројеката само су почетни кораци у конципирању културне политике. Замишао основних циљева представља други кључни елемент усмеравања културног развоја. Планови у култури садрже приоритете културних потреба. У неким друштвеним приликама приоритет ће се дати државном интересу у култури а у другим општинским или појединим делатностима културе (позориште, библиотека, филм, итд). Са тог становишта, не може се избећи питање начина прихватања културних програма и културних акција, као ни испитивање улоге и оправданости културних установа, вредновање њиховог рада, промену културних потреба али и владајућих механизма одлучивања.

Избор приоритета у културној политици, последица је система одлучивања. Распон циљева креће се од чувања културне прошлости, подстицања стваралаштва, развијање веза са међународним културним организацијама, итд.

Остваривање циљева културне политике неодвојиво је од избора средстава за њихово остваривање. А средства су различита: систем финансирања, законодавни прописи, идејно-политичка оријентација дела и стваралаца, награђивање, избор кадрова, стручна истраживања. О средствима може да се говори као о стимулативним (заштита, стипендије, награде, откуп) сузбијајућим (порези, законске забране, моралне осуде).

Од дефинисаних циљева и изабраних средстава културна политика може бити прагматска или елитистичка. Стваралачки део културе није елитизам у односу на функционални или традиционални („освојена култура”) концепт културе. Најчешће се елитна култура везује са ремек-делима културе. Вредност културе одређују велике стваралачке личности,

које се појављују ненадано и не могу се разумети као заједничко достигнуће нације.

Кључно питање културне политике је идентификација субјекта одлучивања. Ко одлучује о културном развоју? Постоје два нивоа одлучивања у култури: 1) одлучивање на релацији држава - култура, 2) одлучивање у културним установама (делокруг и садржај). Први ниво одлучивања најчешће припада личности културе која припада политичкој партији на три нивоа: парламент, влада, политичка партија, други је ствар културног менаџера. И са становишта теорије одлучивања и из перспективе праксе, одлуке у култури могу се класификовати на три начина: правно-бирокуратско, демократско, децизионистичко.

Свака одлука у култури мора да укључи део искуственог увида у природу делатности и њен садржај. Знању о специфичности културног предмета треба додати и знање о организацији делатности и политичко-правну норму. Идеје за културну политику су неопходне будући да важећа решења у култури нису трајна, а без нових идеја прети опасност да кадровске, материјалне и финансијске могућности остану неискоришћене.

Проблем одлучивања о култури у искуству Републике Србије појављује се тамо где се сусрећу и преплићу надлежности општине, покрајине и републике. Посебно је флуидна релација између Републике и Покрајине Војводине. Показује се да је моћ и борба за што веће надлежности присутна и у области културе. Децентрализовано одлучивање о култури, с једне стране показује тенденцију да се преузме више надлежности „с врха” а повећају општинске надлежности. Тако децентрализација постаје централизација на нижем нивоу.

Разуме се, ниједан тип одлучивања не гарантује успешни резултат. Отуда потреба за *евалуацијом* културне политике. Евалуација у култури има две функције: треба да унапреди квалитет одлучивања, као и да побољша комуникацију између оних који доносе одлуке и оних на које се одлуке односе. Када је реч о културним програмима, метод евалуације служи да се прекине са културним програмима који не остварују постављене циљеве, да се побољшају програми који су у току реализације, да се побољшају програми који су у припреми, да се унапреди способност управљања културним установама.

После 2000. године, и промене власти (ДОС комбинацијом силе и легалности осваја власт) приоритети културне политике су били: 1) деестатизација, 2) демократизација, 3) децентрализација, 4) плурализам култура, 5) алтернативни

извори финансирања, 6) усклађивање са законима ЕУ, 7) успостављање регионалне и међународне сарадње.⁴ Из овако дефинисаних приоритета културне политике произлази јасна критика претходне улоге државе у култури Србије. Шта је била алтернатива? Тржиште, отварање према ЕУ? Нешто треће?

Десет година касније, оштрица критике уметничких стваралаца окренута је управо према држави. У једном испитивању истакнутих стваралаца из разних делова културе, држава је оптужена за рђаво стање у овој области друштва. Наводим неке оцене: Српска политичка класа и држава нема много разумевања за културу. Култура се не помиње у политичким кампањама. Нема друштвених промена без снажних културних и образовних установа. Култура је државна обавеза првог реда. Култура је остављена по страни препуштена ентузијастима самих стваралаца. Нема или је недовољна подршка култури од стране државе. Култура је на задњем месту што се тиче односа, финансија, положаја.⁵

Како држава финансира културу? Културна политика државе концептуализује се између два пола финансирања - буџета и тржишта (приватног предузетништва).

Све што се налази на подручју културе и уметности има своју цену. Ствараоци користе своја ауторска права, добијају хонораре за своја дела и јавне наступе, културна и уметничка дела се откупљују од стране државе, привредних предузећа или љубитеља уметности. Публика плаћа своје уметничке и културне потребе, тако што купује књигу, улазницу за позориште или филм. Па ипак, финансирање културе и уметности је специфично и разликује се од других пословних радњи. На тржишту роба, новца и радне снаге конкуренција доводи до успеха једних и неуспеха других. Онај ко више улаже него што добија пропада и утапа се у успешнију фирму или нестаје са тржишта.

„Привреда” и финансије у култури су знатно другачији. Културни производи нису профитабилни а публика није обавезна да задовољи своје културне потребе као што је то случај са егзистенцијалним потребама. То је разлог што свака модерна држава настоји да се „меша” у културу тако што је помаже или одмаже. Већи или мањи терет финансирања културе пада на државу и институције које она оснива.

4 Ђукић Дојчиновић, В. (2003) *Транзиционе културне политике*, Београд: Задужбина Андрејевић; Стојковић, Б. (2004) *Културна политика и културна разноврсност Србије*, Београд

5 Кога (шта) држава фаворизује у култури – анкета, (јул 2011) *Политика*, Београд.

Модерна држава посредством буџета финансира оне културне институције које су од националног интереса и које углавном чувају културно наслеђе. То су националне библиотеке, музеји, позоришта, опере, архиви, установе за заштиту споменика културе. Разуме се, ове установе културе не могу финансијски да опстану без материјалне помоћи из државне касе. Држава није само влада и парламент, већ и њена вертикална организација - покрајине, општине, локалне заједнице - које такође утичу на финансирање културе.

Неке друге делатности у култури и уметности могу у већој мери да се ослоне на тржиште и његове законитости. Издавачке куће и филмске компаније, дискографске продукције могу да рачунају на добит на тржишту. Успешне организације у овим областима могу да рачунају на самофинансирање и у том случају буџетска помоћ није потребна. Штавише, ове организације су добар порески обвезник.

Држава посредством буџета даје дотације и субвенције организацијама и институцијама културе и уметности. Познато је да су трошкови позоришне представе, музејске поставке, куповине књига за националну библиотеку, високи трошкови и не могу се циљеви тих установа остварити уколико их држава својим финансијама не помогне. Међутим, држава користи и инструменте пореске политике да би утицала на финансијске процесе у култури. Надлежно министарство може да смањи или повећа пореску стопу некој делатности у култури, да одобри повољне кредите и ниже каматне стопе. То зависи од личности или власти које одређују културну политику.

Организације у култури и уметности могу да се финансирају директно од корисника њихових дела и услуга и у том случају они формирају своју цену на тржишту. Приватна иницијатива на културном тржишту управо то значи - сваки културни производ има своју цену - мала позоришна дружина, приватна издавачка кућа, ликовна галерија, дискографска продукција, итд. Цена се формира на тржишту као и свака друга цена. Циљ је приватне културне понуде да не буде у мањку, да расходи не буду већи од прихода, а то значи да се добије профит. Како доћи до профита ствар је о којој треба да размишља менаџер у култури.

Институције у култури и уметности планирају приходе од публике, од државе, од фондација и спонзора али и од других привредних делатности које су у блиском додиру са културом - туризам, и тзв. индустрија културе. Туристичка привреда може да се користи и за финансирање културних објеката, дела, услуга, наступа уметника. Објекти из обла-

сти заштићених споменика културе могу се укључити у туристичке понуде са одговарајућом ценом. Књиге, слике, касете могу се продавати у туристичким центрима, уметнички наступ такође се може наплатити.

Други вид финансијског повезивања је индустрија културе или примењена уметност. Све што се ствара у култури и уметности мора проћи кроз „индустријске руке”: штампање књига, снимање плоча, музички инструмент, костими за оперу и позориште, филмска индустрија. Повезивање са индустријом која учествује у припреми дела културе, која омогућава материјално појављивање духа културе и уметности такође је терен на коме се могу наћи финансијска средства за културне пројекте. Потребно је пронаћи заједнички интерес између културе и тржишних интереса.

Државу потискује приватно предузетништво у култури. Пословање у култури подразумева продају културних производа али и ширење културне свести и знања о културним чињеницама. Другим речима, примаран циљ пословања у култури није толико бизнис, зарада, стицање новца, колико унапређивање, стварање културних и уметничких дела и задовољавања културно-уметничких потреба публике.

Појам предузетништва обухвата иницијативу, предузимљивост, стваралаштво, коришћење пословних информација у пословном подухвату. Иновативност и склоност ка прихватању ризика су две основне карактеристике предузетништва. То су пословни људи који стално трагају за пословним успехом и самим тим покрећу промене. Основна идеја грађанско-капиталистичког друштва темељи се на човеку који је заокупљен својим интересима које остварује на *тржишту*, све више глобалном а све мање националном.

Предузетништво у култури подразумева ширење ресурса (финансија) у циљу побољшања услова рада (зграда, опрема, плате) и остваривања уметничких циљева. Најпре треба сагледати садашњи правни, фискални, економски и медијски положај приватног предузетништва у култури. После једне такве анализе мора се учинити снимак конкретне ситуације у приватном предузетништву културе у општини, граду, покрајини, републици.

Унапређивање законских регулативних механизма зависи и од развоја тржишних односа. Тржиште једнако важи и за културу као и за друге делатности. Лукративност (профит) је мотив приватног предузетништва и у култури, а остварује се путем тржишта.

Од првих облика приватног предузетништва у култури Србије до данас, учињен је крупан развојни корак. Све се више шири и све потпуније правно нормативизује. Транзиција у култури је на прво место поставила приватизацију. Мора се приметити да она није истоветна у привреди и култури и уметности. Држава ће и даље остати власник водећих националних установа у култури (неће бити препуштени тржишту) али ће низ мањих установа културе бити приватизовано уз ширење простора за стварање нових приватних установа у култури.

Међутим, више нема дилеме да тржишно предузетништво у култури фаворизује комерцијални успех у односу на високе вредности културе. Овај тип предузетништва храни масовну (забавну) културу. Да ли је елитна култура препуштена држави?

Овде није реч о промени статуса целокупне културе у односу на савремено друштво, већ о поремећају равнотеже између *културе забаве* и *културе духа* (елитне културе). Тржиште са својим вредностима и институцијама погодује убрзаном ширењу културе забаве. То је она култура која је утилитарно-хедонистичка по својим карактеристикама, са снажном подршком електронских и штампаних медија. Нема никакве сумње да је култура забаве у офанзиви и да таквој култури одговара човек који је примарно заокупљен својом зарадом. Он је превише уморан да би се посветио култури духовног напора, оној култури која тражи посвећеност и трагање. О његовом смислу живота треба да одлучује профит-оријентација а не религија, уметност, идеологија, нација, држава. Да ли је таквом човеку потребна елитна уметност и култура, када је целокупна његова мисаона енергија усмерена на материјални опстанак?

Политичка инструментализација културе и и општи интерес у култури. Не постоји само једна функција културе. Две основне функције културе су практична (систем институција) и духовна (систем потреба). У оквиру ових функција можемо разликовати следеће: корист, задовољство, забава (игра), идеолошка пропаганда (политика), самосврха (сврха у себи), знање (истина, мудрост), вредност, катарза. Другим речима, свако дело културе нечему служи, задовољава неку функцију, односно потребу.

Национално и општеисторијско искуство показује да се култура, уметност и образовање могу инструментализовати за разне циљеве. Питање је само за које. Овде ћемо да размотримо појаве убацивања идеолошких и политичких садржаја у уметничку форму да би се „бранила” као умет-

ничко постигнуће. Култура и уметност су, примера ради, у функцији разобличавања „националног зла”. Они се, на тај начин, самопредстављају као непроблематизовани део културе друштва. Из ове уметничке праксе следи борба за статусну позицију аутора, а потом се ствар подиже на ниво културе и уметности као такве. Није ли ту реч о општем интересу у култури? Шта је, заправо, општи интерес у култури? Ко га дефинише? У Закону о култури (2009) у члану 3. пише:

Република Србија стара се о остваривању општег интереса у култури и о спровођењу културне политике као скупа циљева и мера подстицања културног развоја који се заснива на следећим начелима:

- 1) слобода изражавања у културном и уметничком стваралаштву;
- 2) аутономија субјеката у култури;
- 3) отвореност и доступност културних садржаја јавности и грађанима;
- 4) уважавање културних и демократских вредности европске и националне традиције и разноликости културног израза;
- 5) интегрисање културног развоја у социо-економски и политички дугорочни развој демократског друштва;
- 6) демократичност културне политике;
- 7) равноправност субјеката у оснивању установа и других правних лица у култури и равноправност у раду свих установа и других субјеката у култури;
- 8) децентрализација у одлучивању, организовању и финансирању културних делатности;
- 9) подстицање културног и уметничког стваралаштва и очување културног и историјског наслеђа;
- 10) подстицање одрживог развоја културне средине као интегралног дела животне средине.

Оваква листа општих интереса у култури постаје проблем када се доносиоци државних одлука у култури суоче са *конкретним пројектима и програмима*. Другим речима, проблем у остваривању општег интереса у култури је онај скуп стваралачких вредности који се на више или мање успели начин политички и идеолошки инструментализује, а обраћа се држави за финансијску подршку.

Погледајмо шта нам нуде неки уметнички „ствараоци” у српској култури. Колико следе идеал естетског, а колико се

предају хедонистичкој култури и политичкој инструментализацији? Ружне слике нације су заплуснуле савремену српску уметност. Чујемо одговор да је то живот. Па све је живот, али није све уметност. Оно што је некада било уметност не мора да буде и данас. Хегеловска естетика сада се јавља као чулно без идеје. А сутра, можда без чулног и без идеје.

Ево неколико примера. Није мали број остварења у новијој српској кинематографији у којима се „естетизује” српски брутализам и примитивизам. Међу њима има филмских стваралаца са филмовима високе уметничке и друштвене вредности али њихово окретање према деструктивној уметничкој критици српске нације, није успутно. На све ове појаве антисрпске семантике у српским филмовима скренуо је пажњу јавности филмски критичар Миодрог Зарковић: „У протеклој деценији послали смо у свет неколико дела која неуверљиво, неистинито и острашћено показују да је српски народ једно милитантно племе које не зна ништа друго него да убија, пљачка, силује и отима”⁶.

У целој овој естетизацији српског брутализма, није од споредног значај ко финансира овакве филмове. Напротив. Државним парама обавља се беспошtedна криминализација и демонизација сопственог народа. Питање остаје отворено: да ли свако уметничко значење мора да ужива подршку оних који одлучују о културној политици?

Или, представа „Зоран Ђинђић” у Атељеу 212, године 2012., загребачког редитеља Оливера Фрљића. Представа почиње сценом прања руку у бурету пуном крви на коме пише „новија српска историја”, а завршава повраћањем по српској застави. Овај пропагандни перформанс треба повезати „са више него видљивом патологијом наше позоришне сцене, на којој, ових двадесет година, завидну улогу, ако не преовлађујућу, имају комади препуни псовки, опростачења и вређања Срба те антисрпске пропаганде до нивоа постмодернистичке темпиране инструментализације дебилизма, кретенизма и мазохизма. Број случајева представе те врсте, заједно с нашим филмом (тзв. *Српски филм* и остали) представљају довољан узорак више за психоаналитички третман него за уобичајени критички третман”⁷.

Али оваква („патриотска”) критика се оспорава. Како? Лукавством. Користе се два аргумента. Први је да је позоришна

6 (2010) Снимај српски да те цео свет замрзи, *Печат* бр. 128, Београд

7 Брдар, М. (2012) *Хроника разорене Троје*, Крагујевац: Центар слободних делатности

представа фикција, да је сцена имагинарни простор. Уметност руши табуе па зашто би постојао табу државне заставе.⁸ Дакле, на једном месту уметност се схвата метафизички, а на другом реалистички. А када се пљување по застави у позоришној сцени прогласи рушењем табуа, на исти начин може да се брани табу од рушења. Није дакле реч о неком ванпозоришном судији који ће рећи ово може а ово не. Ради се о праву на оспоравање са било ког становишта. Патриотска критика пљувања националне заставе у уметности легитимно је колико и право уметности да руши табуе. А исто тако, право је критике да у томе открије идеолошку, политичку, или неку другу инструментализацију уметности. (Узгред да подсетим на роман директора Народне библиотеке Србије од 2000. до 2012. године, Сретена Угричића, *Незнани јунак*, штампан латиницом у коме су само две речи написане ћирилицом „Србија” и „Диктатор”. У роману се незнатом богу жртвују српска држава и нација, традиција и култура.)

Разуме се, ова теза о идеолошко-политичкој инструментализацији уметности и културе, увек изазива полемику. Заштитни знак за политичке и идеолошке садржаје је уметност, односно култура. Одбрана тврди да је то уметност, а не скаредно приказивање стања нације. Добро. Али зашто би тумачење које открива национално-деструктивна значења било погрешно или недопустиво? Међутим, прави проблем је у следећем: култура је слободни простор за уметничке форме. Слобода уметничког стваралаштва је неупитна. Како да се доносиоци државних одлука у култури одреде према одређеним струјама у уметничком стваралаштву које идеолошки и антинационално инструментализују уметност? Да ли да буде „неутрална”, да се опредељује према неким струјама, да ускрати финансијску подршку таквим делима? То је значајно питање за државну културну политику Републике Србије јер држава треба да штити општи интерес у култури.

Питање за доносиоце државних одлука у култури је, да ли је све што је пољу културе заслужује једнак третман или државна власт у култури треба да даје предност оним пројектима и програмима који не доводе у питање темељне вредности националног постојања и елементарно достојанство грађана. Прво становиште не разуме природу и функције државних одлука. У свакој држави, доносиоци одлука у култури неким пројектима дају предност. Шта би у супротном била културна политика демократски изабране владе? У другом случају прети опасност да се пређе у рестриктив-

8 Мандић Ригонат, Т. (27. јули 2012) Табу заставе, *Политика*

ни (сузбијајући) а не подстицајни (стимулативни) концепт културне политике.

Каква је улога државе у духовном и образовном животу нације? Као организовани систем јавне власти, културна политика државе треба да се заснива на општим интересима у овим областима националног постојања и да у складу са приоритетима финансијски помаже институције културе и њихове програме. Буџетско финансирање културе треба да се усмери на чување материјалног и нематеријалног наслеђа као и на програме и дела од националног значаја.

Анализа рада Министарства културе у Влади Републике Србије, треба да покаже која дела (програме) помаже и како се одлучује о расподели буџетских средстава. Разуме се, нема свако Министарство културе исту културну политику и та чињеница спречава генерализације у оцени њиховог рада. Али постоје одлуке које сигнализирају патриотски и национално-дезинтегративни смер. Карактеристичан је пример одбијања Министарства културе да помогне финансирање едиције „Десет векова српске књижевности” у издању Матице српске. Комисија за финансирање капиталних дела у области културе у 2010. години, комисија Министарства културе, на чијем је челу био проф. др Љубиша Рајић, донела је одлуку да не помогне овај значајан пројекат. У образложењу стоји и следеће: „Последњих 10-15 година у конзервативним политичким круговима обновљени су захтеви за прављење националних канона, посебно у књижевности. Да ли канон треба да обухвати писце који пишу на српском језику, који се казују Србима, оне које сматрамо Србима или писце који пишу у Србији?”⁹

Овај део образложења говори сам по себи. Аргумент за одбијање је политика „конзервативних кругова” која се везује за националне вредности. Разлива се појам идентитета питањима - шта је српско. А када се погледа која су дела добила новац из касе Министарства, видећемо да су ту од 12 капиталних дела и Лексикон писаца Југославије, Едиција 100 словенских романа.

Како држава одлучује о националном интересу у култури? Видимо: делегира одлучивање (arms lenth's) на антипатриотски опредељене ставове о националним вредностима. О државном новцу одлучује неко ко припада национално-дезинтегративној струји мишљења. Резултат је познат: државним новцем се у 2010. години, финансира културна

9 Рајић, Љ. (28. 8. 2010) Није капитално све што сија златотиском, *Политика*

прошлост Југославије, а одбацује национални пројекат српске књижевности. Докле ћемо да стигнемо са оваквом праксом културне политике – није питање за пророка. Свако са здравим разумом о културним вредностима може да одговори на то питање.

Закључак. Културна политика државе у Републици Србији налази се између наслеђа државне бриге за културу и тржишно-предузетничке регулације. Уметничка пракса у једном широком луку показује да се уметничка дела политички инструментализују. Финансирање посредством тржишта има у Србији одређена ограничења, пре свега у слабој материјалној основи друштва али и великој заинтересованости за производе масовне културе. И даље су очи културних и уметничких стваралаца усмерена на државу и њену касу. Отворено је питање каква треба да буде културна политика у условима стварања дела са изразито антинационалним значењима. Далеко од забране, далеко од цензуре, али далеко и од одбацивања вредности националног самопоштовања. Проблем је што државна културна политика не може да снажније утиче на културне потребе. У крајњој линији, одговорност за кретања у култури пада на владајући концепт културне политике државе у периоду транзиције.

ЛИТЕРАТУРА:

- Аврамовић, З. (2006) *Култура*, Београд: Завод за издавање уџбеника
- Аврамовић, З. (2003) *Чији је књижевник и његово дело*, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића
- Аврамовић, З. (1992) *Социолошка осматрачница културе и образовања*, Београд: Рашка школа
- Брдар, М. (2012) *Хроника разорене Троје*, Крагујевац: Центар слободних делатности
- Деретић, Ј. (2004) *Културна историја Срба*, Београд: Филолошки факултет
- Историја српске културе (1994) Горњи Милановац
- Ломпар, М. (2012) *Дух самопорицања*, Нови Сад: Орфеус
- Друштво и култура Срба Косова и Метохије* у: зборнику, уредио Аврамовић, З. (2006) Косовска Митровица: Филозофски факултет
- Прњат, Б. (2006) *Увод у културну политику*, Нови Сад: Стило
- Мулен, Р. (2001) *Умјетност и тржиште*, Београд: Клио
- Никодијевић, Д. (2012) *Менаџмент и маркетинг у уметности*, Београд: Службени гласник
- Рот, П. (1996) *Спонзорисање културе*, Београд: Клио

- Цветичанин, П. и Миланков, М. (2011) *Културне праксе грађана Србије*, Београд: Завод за проучавање културног развитка
- Народна култура у културној политици Србије*, уредио Ђурковић, М. и Вујадиновић Д. (2011) Београд: Бакланкулт
- Културни ресурси округа Србије* (2011) Београд: Завод за проучавање културног развитка
- Ђукић, В. (2010) *Држава и култура – студије савремене културне политике*, Београд: Факултет драмских уметности, Институт за позориште, филм, радио и телевизију
- Културна политика и културна разноврсност Србије*, уредио Стојковић, Б. (2004), Београд
- Стојковић, Б. (1995) *Културна политика европских интеграција*, Београд: ИЕС
- Ђукић Дојчиновић, В. (2003) *Транзиционе културне политике*, Београд: Задужбина Андрејевић
- Стојковић, Б. (2004) *Културна политика и културна разноврсност Србије*, Београд
- Митровић, Љ. (2012) *Друштво у транзицији*, Ниш: Филозофски факултет
- Рајић, Љ. (28. 8. 2010) Није капитално све што сија златотиском, *Политика*
- Љушић, Р. Срозавање родољубља, у: *Нова српска политичка мисао*, бр.1-2, (2011) Београд
- Разбијање Југославије*, уредио Ђурић Ж. (2012), Београд: Институт за политичке студије

Zoran Avramović
Institute for Pedagogical Researches, Belgrade

SERBIAN CULTURE IN TRANSITION –
NEW CONTRADICTIONS

Abstract

Three key transition contradictions in the culture of the Republic of Serbia (and Serbian culture) are: 1) a confusing relation between the state and culture, 2) the role of the market in culture, and 3) political instrumentalization of culture and the problem of general interest in culture and art. The first part offers a study of the inconsistent relation between the state and culture from 1990 to 2011. The state and its cultural policy are criticized from an anti-étatiste standpoint. At the same time the state is expected to enable cultural development. The free market, as a key factor of transition, has not been well accepted in the Serbian culture somewhat due to the crisis, somewhat due to the traditional state support to culture and arts. The second part of the text points to the political utilization of state supported art. Critical analysis of these phenomena is faced with the dilemmas referring to democracy in culture, where the issue of general national interest arises. The conclusion offers expectations of a continuation of contradictions in cultural policy of Serbia rather than their solving.

Key words: *cultural policy, state, market-based financing, political instrumentalization of art*

Миле В. Пајић, *Лоза Светог Симеона Мироточивог,*
манастир Хиландар, српска царска лавра,
Света гора *Атос*